

Извештај Комисије за преглед и оцену докторске дисертације

На основу члана 127 Статута Филолошког факултета Универзитета у Београду и члана 128 Закона о високом образовању, Наставно-научно веће Филолошког факултета, на седници одржаној 23. јуна 2021. године, донело је одлуку о образовању Комисије за преглед и оцену докторске дисертације коју је мср Вања Миљковић предао под насловом *Когнитивнолингвистичко истраживање глаголских префикса у савременом српском језику*. Након анализе садржаја докторске дисертације подносимо следећи

ИЗВЕШТАЈ

I. ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Комисију је именovalo Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду, на седници одржаној 23. јуна 2021. године.

2. Састав Комисије:

1. Ментор: др Рајна Драгићевић, редовни професор за област савремени српски језик; изабрана у звање редовног професора 15. маја 2013. године, запослена на Филолошком факултету Универзитета у Београду;

2. Др Катарина Расулић, ванредни професор за област Англистика; изабрана у звање ванредног професора 20. јуна 2017. године, запослена на Филолошком факултету Универзитета у Београду.

3. Др Стана Ристић, научни саветник Института за српски језик САНУ, запослена на пословима израде вишетомног *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* и истраживањима савременог српског језика; изабрана у звање 2000. године.

4. Др Бојана Милосављевић, ванредни професор за област српски језик; изабрана у звање ванредног професора 2017. године, запослена на Учитељском факултету Универзитета у Београду.

II. ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

1. Име и презиме: Вања Н. Миљковић.

2. Датум и место рођења: 23. јул 1988. године, Нова Градишка.

3. Дипломирао је 2011. године на Филолошком факултету у Београду, на Групи за српски језик и књижевност, са просечном оценом 9,98. Мастер рад *Ментални простори, синтаксичко-семантички модели и полисемија глагола ићи*, рађен под менторством проф. др Рајне Драгићевић, одбранио је у октобру 2012. године на истом факултету.

4. Од фебруара 2014. године ради у Институту за српски језик САНУ, на Одсеку за лингвистичка истраживања савременог српског језика и израду *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*. Напоредо са лексикографијом бави се и научним радом. Резултате својих истраживања излагао је на националним и међународним научним конференцијама и објављивао у зборницима и часописима. Стручни је сарадник семинара лингвистике у Истраживачкој станици Петница од 2011. године, а у склопу летњег семинара за средњошколце „Жаргонизми, фразеологизми и дијалектизми у односу на стандардни језик“ (Културно-образовни центар „Вук Караџић“, Тршић) већ неколико година води радионицу о сленгу.

III. НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

КОГНИТИВНОЛИНГВИСТИЧКО ИСТРАЖИВАЊЕ ГЛАГОЛСКИХ ПРЕФИКСА У
САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

IV. ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертације Вање Миљковића садржи 263 странице (са проредом 1), а састоји се од шест поглавља: I. Уводна разматрања: досадашњи приступи глаголским префиксима и дефинисање циљева истраживања (1–20); II. Ка каузалној суперсхеми догађаја (21–72); III. Глаголски префикс *из-* и протозначење ексклузије (73–150); IV. Глаголски префикс *у-* и протозначење инклузије (151–194); V. Глаголски префикси *о-* и *об-* (195–230); VI. Закључна разматрања (231–238). Након закључног поглавља дат је терминолошки речник (239–252), који обухвата кључне појмове модела догађајне суперсхеме, когнитивнолингвистички оријентисаног приступа глаголском значењу који је кандидат у дисертацији развијао и у коме је спровео семантичко-синтаксичко истраживање. Речник садржи 54 термина, који се тичу глаголске дијатезе, схематских нивоа глаголског значења и семантике глаголских префикса, а који су дефинисани и илустровани репрезентативним примерима. Након Литературе (253–262) дата је кратка биографија кандидата. Свако поглавље отпочиње апстрактном у коме је представљена његова структура. Поглавља су подељена на потпоглавља, која завршавају сажецима, у којима се сумирају резултати и закључци. На крају поглавља у којима су истраживани појединачни глаголски префикси (III, IV и V) налази се закључни осврт на спроведену анализу. Дисертација садржи велики број насловљених и нумерисаних табела и дијаграма.

V. ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Уводно поглавље се састоји од два потпоглавља: I.1. Граматички приступ глаголској префиксацији између основоцентричних и префиксоцентричних тенденција; I.2. Аспекти когнитивнолингвистичких приступа глаголским префиксима – од полисемантичног ка платисемичном префиксу. У првој секцији овог поглавља представљају се две супротстављене теоријске перспективе у проучавању глаголских префикса, које се одређују као граматички основоцентризам и семантички префиксоцентризам. Ова се два теоријска пола диференцирају на основу функције која се приписује префиксу. Док се у основоцентричној поставци префикс види као

модификатор основе, префиксоцентрична перспектива значење префикса посматра независно од ње, па префикс тада, заправо, има хиперонимску вредност наспрам значења самог префиксала. Кандидат у светлу такве теоријске дистинкције разматра граматичке приступе глаголској префиксацији у домаћој лингвистици (Белић, Стевановић, Грицкат) и закључује да они, иако им је темељна поставка основоцентрична, нагињу ка префиксоцентризму, који је пак карактеристичан за савремена когнитивносемантички усмерена истраживања ове теме. Посебна пажња посвећена је ставовима Ирене Грицкат, оформљеним средином шездесетих година XX века, који, како се то показује, у великој мери резонирају са данас актуелним моделом префиксације у славистичкој школи Лауре Јанде.

У другом потпоглављу увода детаљније се разматрају когнитивнолингвистички приступи глаголским префиксима. Овде се описује модел значењских мрежа, у коме се префикс види као хоризонтално разуђена полисемантична јединица, и скреће се пажња на потребу да се значење префикса размотри и у вертикалној појмовној димензији, односно да се оно детектује на вишем нивоу категоризације као обједињујућа појмовност наспрам чворишта унутар значењске мреже. Тај ниво префиксног значења одређује се као префиксна протосхема. У том светлу се примећује да би се префиксација могла посматрати као процес конкретизације протосхеме (као предлексичког значења које се повезује са префиксом), а да значајну улогу у том процесу може имати сама основа, ако је семантички транспарентна, због чега се појмовна функција основе доводи у везу са творбеном метонимијом. На крају уводног поглавља формулише се општа хипотеза о протосхематској природи префикса, чија ће се оправданост и експликаторна снага проверавати детаљном анализом неколико великих префиксалних породица. Кандидат напомиње да је грађа за истраживање глаголских префикса *из-*, *у-*, *о-* и *об-*, која броји око 3000 глагола, ексцерпирана из релевантних домаћих речника (РСАНУ, РМС, РСЈ) и из електронског корпуса (srWaC), што јој обезбеђује како исцрпност тако и актуелност.

Друго поглавље, насловљено *Ка каузалној суперсхеми догађаја*, теоријске је природе и у њему се прво разматрају основни когнитивнолингвистички појмови који ће се користити у анализи у наредним поглављима, као што су *сликовна схема*, *идеализовани когнитивни модел*, *суперсхема*, *просторни примитив*, *примарна метафора*, а потом се формулише модел за анализу каузалне структуре глагола. Прва

секција овог поглавља посвећена је управо преиспитивању појма *сликовна схема*: указује се на проблем онтолошког статуса сликовних схема у њиховом изворном теоријском одређењу (Лејкоф 1987, Џонсон 1987), да би се затим прихватиле рedefиниције које предлажу Џ. Грејди (2008), у склопу теорије примарних метафора, и Мандлер и Кановас (2014), у склопу истраживања превербалне концептуализације код деце. Пошто се од Грејдија преузима и термин *суперсхема*, којим се одређује високоапстрактна граматички релевантна појмовност, у преосталим секцијама се испитује могућност препознавања каузалне суперсхеме као основе глаголског значења.

Секције (2) и (3) унутар овог поглавља доносе преглед релевантних когнитивнолингвистичких приступа каузалности као језичком феномену. Тако се у потпоглављу (2) приказује динамика силе Л. Талмија, а у потпоглављу (3) се разматра на динамици силе заснована теорија каузалног ланца В. Крофта. Секција (4) се бави статусом појмова *трајектор* и *оријентир*, као и *фигура* и *позадина*, у когнитивној лингвистици, пре свега у теоријским приступима Л. Талмија и Р. Ланакера. У последњој секцији, која је најобимнија у овом поглављу, успоставља се модел каузалне суперсхеме. Каузална суперсхема представља идеализовани когнитивни модел каузалног развоја догађаја, унутар кога аргументска структура сваког глагола представља његов лексички задани профил. Модел каузалне суперсхеме, како се у овој секцији показује, подразумева постојање развијене каузалне структуре која се компресује у једноставни аргументски оквир глагола. Развијена позадинска каузалност се састоји од три поља – каузално најдубље је агентативно поље (у коме се успоставља догађајна интенција и образује догађајно дејство), за њим долази медијално поље (у коме се догађајно дејство премерава са силама отпора промени), а на самом врху догађаја налази се резултативно поље (у коме се конституише сама промена). У сваком од ових поља уочавају се посебни типови актаната. Тако се у агентативном пољу налазе Иницијатор (зачетник интенције) и Реализатор (извор дејствености), који се типично интегришу у Агенса. Први актант медијалног поља је Реификатор (опредмећивач дејства), који корелира са Кондукторима (Пред-Трајектором и Пред-Оријентирима, као пермисивним чиниоцима претварања дејства у резултат). Резултативно поље садржи Трајектора у пратњи аблативног и адлативног Оријентира. У овом се моделу, стога, Трајектор и Оријентир виде искључиво као носиоци догађајног резултата (каузално највиши актанти), и супротстављају се, као такви,

Агенсу, који је каузално дубоки актонт и извориште догађајне интенције и дејства. Трајектор и Оријентир се, притом, не дефинишу кроз домен кретања већ као актанти који се налазе на самом врху каузалне структуре догађаја, односно као носиоци промене. Док се Оријентир повезује са променом садржаја (што се овде означава термином *афективизација*), Трајектор је дефинисан преко промене положаја (на шта се упућује термином *ефективизација*). Кандидат у тако постављеном моделу разматра питања глаголске дијатезе и граматичког уобличења конституената глаголске предикације, показујући да се прелазност и непрелазност могу видети као резултат различитих типова појмовне компресије сложене каузалне структуре догађаја у синтаксички изразиви аргументски оквир. Поред тога, указује се и на системску корелацију номинатива са каузално најдубљим актантом у датој догађајној структури (што може бити Агенс, у пуној или ослабљеној форми, или у неагентативним структурама Кондуктор), акузатива са профилисаним актантом резултативног поља (Трајектором или Оријентиром), датива са непрофилисаним егзистенцијално одређеним Оријентиром и инструментала са актантама медијалног поља, пре свега Реификатором. На крају, износи се претпоставка да је протосемантика глаголских префикса повезана управо са резултативним пољем каузалне суперсхеме догађаја. Протосхема коју именује префикс, у том смислу, представља конкретнији искуствени тип афективизације или ефективизације, односно елаборацију Трајектора или Оријентира. Пошто је модел који ће се примењивати у анализи префиксне семантике у овом поглављу успостављен, кандидат прелази на испитивање појединачних глаголских префикса.

Треће поглавље дисертације посвећено је глаголском префиксу *из-*, који спада у ред најпродуктивнијих префикса у српском језику. У првој секцији овог поглавља дат је кратки преглед досадашњих описа његове семантике и указује се на то да он спада управо у оне префиксе код којих се често детектује свођење на чиста акционална значења. Кандидат пак износи претпоставку да овај префикс увек указује на протосхему ексклузије. Ексклузија се дефинише као искуствено мотивисани тип ефективизације, који подразумева напуштање ендосфере. Појам ендосфера овде се уводи како би се успоставила разлика између садржатеља као просторног примитива и апстрактније појмовности која настаје његовом деонтологизацијом, па је, у том смислу, ендосфера, заправо, „садржатељ“ на вишем нивоу апстракције, лишен просторних

карактеристика. Кандидат у секцији (2) овог поглавља примећује да се међу *из-*префиксалима сликовносхематског карактера издвајају три веће групе, а анализа у моделу каузалне суперсхеме омогућава да се оне системски опишу и међусобно повежу. Препознају се три сликовносхематске парадигме: ИЗНОШЕЊЕ (*истерати, избацити, истрчати* и сл.), ИСТИСКАЊЕ (*исцедити, истиснути, измустити* и сл.) и ИЗЛАГАЊЕ (*испрскати, ишприцати, исквасити* и сл.).

Најтипичнији *из-*префиксали представљају инстанцу сликовне схеме ИЗНОШЕЊА, која у својој основи има управо протодогађај једноставне ексклузије, коме је посвећена секција (3) овог поглавља. Глаголи ове групе су оријентисани на трајекторски објекат, а поред типичног ИЗНОШЕЊА у овој се скупини примећују и друге просторне реализације ексклузије из ендосфере, које су детаљно испитане. Тако, рецимо, глагол *избавити*, баш као и *изнети*, подразумева постојање профилисаног ексклузираног Трајектора (реализованог као објекат монопрелазног глагола), и то у просторном домену, али је онтологизација саме ендосфере другачија – код *изнети* реч је о просторној ексклузији из САДРЖАТЕЉА (као спацијално манифестоване ендосфере), а код *избавити* о ексклузији из ПОЉА ОПАСНОСТИ (као метаспацијално манифестоване ендосфере).

Другу велику скупину, о којој се говори у секцији (4) овог поглавља, чине глаголи код којих се уз протосхему ексклузије уочава и протосхема екстракције. Док је ексклузија повезана са Трајектором, екстракција се одређује као посебна искуствена елаборација аблативног Оријентира. Сливовна схема ИСТИСКАЊА представља примарну онтолошку реализацију екстрактивне ексклузије. Семантичко-синтаксичка анализа показује да се између сликовних схема ИЗНОШЕЊА и ИСТИСКАЊА налази континуирани прелаз, односно да се периферне инстанце ових двеју парадигми међусобно укрштају. Тако је, на пример, глагол *истоварити* по неким синтаксичким карактеристикама сличан типичним екстрактивима (алтернира Тр и Ор-објекат, *истоварити џакове – камион*, баш као и екстрактивно *исцедити сок – воћку*), али услед непостојања праве конститутивне везе између Трајектора и Оријентира неке семантичко-синтаксичке карактеристике типичних екстрактива изостају (наспрам *исцедити воћки сок* немамо *истоварити камиону џакове*). У овој се секцији описују и схеме које се наслањају на типично ИСТИСКАЊЕ, од ког се разликују пре свега по онтолошком уобличењу Трајектора, као што су биолошка и ментална екстракција

(*истишкити пуно мокраће – се, испавати се, исплесати се*), екстракција предметности (*излећи пиле – јаје, испалити метак, избити некоме зуб*), схема екстрактивног трага (*ископати руну, устабати путељак*), схема екстрактивне парцелизације (*изгрупписати ђаке, испарцелисати земљиште*) и бенефактивна екстракција (*искукати новац, испозајмљивати књиге од других, изгуглати информацију, израчунати резултат – једначину*). Посебна пажња је посвећена ексмодификативној схеми, која подразумева екстракцију својства, а која обухвата онтолошки спектар од перцептивног искуства (*испумпати ваздух из лопте – лопту, избријати бркове – лице, изгулити кору – јабуку, ишмирглати неравнине – површину, избледети, изружнети*) до телесних стања и менталности (*изгладнети, ижеднети, изнервирати, изиритирати, избеzumити*).

У последњој, петој секцији поглавља о глаголском префиксу *из-* разматрају се глаголи код којих се протозначење ексклузије реализује удружено са експозицијом. Као и екстракција, протосхема експозиције се одређује као посебан тип афективизације, али се за разлику од екстракције, која елаборира аблативни Оријентир, експозиција повезује са адлативним Оријентиром. Зато је за глаголе експозитивне ексклузије карактеристична алтерпрелазност између објекта са вредношћу Трајектора и са вредношћу адлативног Оријентира, а у монопрелазној форми експозитиви управо подразумевају профилисање адлативног Оријентира. Примарна онтолошка манифестација експозиције јесте сликовна схема ИЗЛАГАЊА (*испрскати, исквасити, искиснути*). Као кључна карактеристика типичног ИЗЛАГАЊА уочава се уобличење Трајектора као МАТЕРИЈЕ-СВОЈСТВА, а појавна разуђеност физички манифестоване експозиције објашњава се системским појмовним тенденцијама наспрам прототипа: девизуализацијом, опредмећењем и дематеријализацијом. Девизуализација се уочава код глагола код којих материја кореспондира са својством које нема визуелни карактер већ долази у форми мириса или укуса (*испарфемисати, исолити*). Опредмећење пак подразумева да се уместо као типична течна материја Трајектор појављује као чврсти, предметни слој (*изасфалтирати, измотати завој око руке*). Са друге стране, дематеријализацијом сложена категорија МАТЕРИЈА-СВОЈСТВО своди идеју материје на одговарајућу одазивну појмовност. Материја се тако апстрахује као збирни ентитет уопште (*искитити украсима, излепити постерима*), дифузни осет и(ли) траг (*ишмарати, измасирати, истетовирати, ишкрабати*), кумулативно својство и општи перцептивни утисак (*искрупњати се, израсти, излепити се*) и емисивно дејство

уопште (*испећи, исцјавати*). На перцептивну емисију надовезује се бихевиорална емисија, која се реализује не у перцептивном искуству већ у димензији социјалне интеракције (*искритиковати, истраумирати, искулирати*). Посебну манифестацију протозначења експозитивне ексклузије представљају догађаји продукције, који образују континуум на чијем су почетку они глаголи који се могу видети као специфична инстанца сликовне схеме ИЗЛАГАЊА (*исклесати камен, извајати глину*), а на чијем су крају они код којих је адлативни Оријентир стварност уопште, а фокус је на Трајектору који потиче из Агенсовог менталног домена (*исконструисати мост, изумети нешто, измозгати решење*).

У закључном сажетку трећег поглавља кандидат констатује да је свим из-префиксалима заједничко управо то што у резултативном пољу догађаја имају ексклузираног Трајектора, без обзира на то да ли је такав Трајектор и синтаксички експлицитан. Трајективна протосхема ексклузије се, притом, може појавити у пратњи оријентирских протосхема екстракције и експозиције, што се, у типичном случају, синтаксички рефлектује као појава одговарајућег Ор-објекта у аргументској структури глагола. Други фактор који објашњава богатство ове префиксалне породице јесте онтолошка дисперзија протодогађаја. Ексклузија се, самостално или са екстракцијом и експозицијом, реализују у разноврсним доменима стварности, али њено примарно онтолошко усидрење представљају три централне сликовне схеме које су у анализи препознате и описане (ИЗНОШЕЊЕ, ИСТИСКАЊЕ и ИЗЛАГАЊЕ). Како је протосхема увек конкретнија од суперсхеме, акционална значења се, наглашава се у закључку, не појављују као засебна значења самог префикса – дистрибутивност се, тако, повезује са протосхемом експозиције, а тотално-објекатска акционалност је суперсхематска компонента или екстракције (*избријати, ижвакати*) или експозиције (*изгребати, изуједати*). Препознавање префиксног значења на нивоу који је апстрактнији од сликовних схема али конкретнији од граматичких суперсхема представља, стога, кључну новину коју овакав присуп доноси.

Четврто поглавље детаљно испитује глаголски префикс у-. И ово је поглавље подељено на пет секција. Уводна секција доноси осврт на досадашње описе овог префикса. Посебна пажња се посвећује питању оправданости синхронијског раздвајања два етимолошки различита префикса у- (инлокализацијско у-, као *унети, утрчати, угурати*, и аблативно у-, као *удаљити, удати, уклонити*). Кандидат показује да се

аблативно у- данас може разумети као метаспацијално уопштавање инлокализацијског у-. Рецимо, УНОШЕЊЕ У САДРЖАТЕЉ подразумева да унесено постаје недоступно споља, а семантика недоступности управо доспева у први план код *уклонити* и *удаљити*. Семантичко-синтаксичком анализом, отпочетом у првој а детаљно спроведеном у другој секцији, показује се да је у савременом српском језику оправданије успоставити сликовносхематску дистинкцију између сликовних схема УНОШЕЊА У САДРЖАТЕЉ (*убацити*, *угурати*, *ући*) и УМОТАВАЊА ОМОТАЧЕМ (*умотати*, *увити*, *увезати*). Ове сликовне схеме, како кандидат примећујем, ангажују различите просторне примитиве (САДРЖАТЕЉ : ОМОТАЧ) при манифестовању заједничке протосхеме – инклузије. У првом случају појављује се инклузирајући САДРЖАТЕЉ, који има вредност Оријентира, а у другом инклузирајући ОМОТАЧ, који пак има вредност Трајектора. Док инклузирајући Оријентир функционише као локализатор (*унети сто у собу* → сто је локализован у соби), инклузирајући Трајектор нема локализацијски већ квалитативни карактер (*умотати руку у завој* → рука није локализована у завоју већ је завој локализован на руци, чиме је рука перцептивно измењена). Наспрам ових схема се пак налазе схеме које инклузију комбинују са инвазивношћу, што се уочава код УБАДАЊА (инклузијом се напада интегритет садржатеља: *убости*, *укуцати*) и УТЕЗАЊА (омотач је истовремено и извор више или мање деструктивног притиска: *утегнути*, *угушити*). Ове четири сликовне схеме представљају онтолошку базу из које се примарнометафоричким везама протозначење инклузије шири у друге домene стварности. Након анализе каузалне структуре централних сликовних схема и сликовних схема које се на њих директно надовезују, приступа се детаљном опису префиксалне породице.

У секцији (3) овог одељка говори се о сликовној схеми УНОШЕЊА и метаспацијалним схемама које су на њу наслоњене. Садржатељ, тако, може бити метаспацијално уопштен као поље субјектове расположивости (*убрати воће у котарицу*, *укрсти некоме нешто*), поље нерасположивости (*уклонити нешто са нечега*, *уложити новац у нешто*), поље неизложености (*умаћи некоме*, *убећи некоме*), опросторно заједништво (*усвојити неког*, *укључити неког у нешто*). Иако је за УНОШЕЊЕ карактеристична монопрелазност са Тр-објектом (*унети*, *увести*, *угурати нешто*) или непрелазност (*утрчати*, *ушетати*), могући су и другачији профили. Неки глаголи су, рецимо, алтерпрелазни, са Тр-објектом и објектом који има вредност

адлативног Оријентира (*утоварити робу – камион*), а по изузетку је могућа и објекатска алтернација Трајектора и аблативног Оријентира (*усисати прљавштину – тетих*).

Следећа се секција овог одељка бави глаголима код којих се инклузор реализује не као Оријентир већ као Трајектор. Типични представници ове варијанте инклузије јесу глаголи УМОТАВАЊА. У спацијалном домену инклузирајући Трајектор се онтолошки уобличава као ОМОТАЧ (*умотати, ушушкати, увезати*), а у домену перцептивног искуства он има обличје не правог спацијабилног омотача већ ПЕРЦЕПТИВНЕ ЕГЗОСФЕРЕ (*уквасити, упрљати, умазати*). Померања од прототипичног омотача, који је ФЛЕКСИБИЛНА ПРЕДМЕТНОСТ (*умотати у завој, увезати канапом*) креће се у два правца – мање је продуктиван онај који иде ка чврстој предметности (*умаскирати, урамити*), док линија дематеријализације задире дубље у перцептивни домен, у коме се ОМОТАЧ своди на ЕГЗОСФЕРНИ ПЕРЦЕПАТ (*убуђати се, упрљати, усмрдети*). Анализа у овој секцији показује и да померање од сликовносхематског гешталта ка одазивним искуствима почива на примарним метафорама, и то ИНТЕГРИСАНОСТ УОПШТЕ ЈЕ ИНКЛУЗИРАНОСТ У ФИЗИЧКИ ОМОТАЧ (*увезати → угомитати, удружити се, упознати*), КОМФОРНОСТ УОПШТЕ ЈЕ ИНКЛУЗИРАНОСТ У ФИЗИЧКИ ОМОТАЧ (*ушушкати у ћебе → угрејати, усрећити*).

Тема секције (5) овог поглавља јесу глаголи који репрезентују инвазивну варијанту инклузивне протосхеме, односно сликовне схеме УТЕЗАЊА и УБАДАЊА, као и схеме које се на њих надовезују. На УТЕЗАЊЕ се, тако, наслања искуство умањивања (утезање подразумева смањење волумена утегнутог, а осамостаљење тог одазивног садржаја се уочава код, рецимо, *умањити, умршавити*), деформације и деструкције (осамостаљена у, нпр., *угњечити, умрцварити, уништити*), девитализације (осамостаљено у, нпр., *убити, умрети, увенути*), неактибилности и спутаности (осамостаљено у, нпр., *успорити некога, ућутати, улењити се*). Са друге стране, на УБАДАЊЕ се надовезује управљеност (оно чиме се убада ствара путању која материјализује правац, а идеја управљености је осамостаљена у *упутити некога негде, усмерити некога негде*), успостављање стабилног положаја (осамостаљено у *упрети се ногама о под, устати*), стање стабилности, фиксираности (осамостаљено у, нпр., *упамтити, уговорити*) и стање дискомфорности (типично убадаље изазива дискомфор убуденом, а та је идеја осамостаљена у, рецимо, *унизити некога, уплашити некога*).

Анализа спроведене у овом поглављу доноси неколико новина у приступу семаници глаголског префикса *у-*. Поред тога што је на нивоу физичког искуства успостављена разлика између сликовних схема које протосемантику инклузије реализују кроз просторне примитиве САДРЖАТЕЉА и ОМОТАЧА, уочена је и разлика између типичне инклузије и инвазивне инклузије. Укрштањем тих параметара добијена је база за системски опис ове префиксалне породице, чија се онтолошка дисперзија детаљно објашњава искуствено утемељеним примарнометафоричким везама.

Пето поглавље је посвећено глаголским префиксима *о-* и *об-*. Уводна секција доноси сажети приказ статуса ових префикса у досадашњим истраживањима. Иако се они углавном разматрају као семантички обједињени, у литератури се понекад наглашава да је просторно значење које одговара предлогу *око* транспарентније код префикса *об-*. Иако се сликовна схема КРУЖНОГ КРЕТАЊА у литератури обично сматра прототипичном за оба префикса, сликовносхематска анализа, спроведена у првој секцији овог поглавља, показује да је реч о укрупњавању испод кога се могу уочити две одвојене сликовне схеме: УСПОСТАВЉАЊЕ КРУЖНЕ ПУТАЊЕ И УСПОСТАВЉАЊЕ БАРИЈЕРЕ. Притом, сликовна схема УСПОСТАВЉАЊА КРУЖНЕ ПУТАЊЕ повезује се са префиксом *об-* (*оптрчати*, *облетети*), док се на плану сликовне схеме УСПОСТАВЉАЊА БАРИЈЕРЕ срећу оба префикса (*околити*, *окољити*, *оградити*, *озидати*). Оба су префикса посведечена и када је реч о сликовним схемама ИНТЕГРАЦИЈЕ / ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА (*обмотати*, *обући*, *омотати*, *овити*; *обгулити*, *опчерупати*, *огулити*, *очерупати*). Поред тога, уочено је и постојање сликовних схема које се тичу равнотежне и телесне осе, а које се пак типично повезују са префиксом *о-* (*оклизнути се*, *окачити*, *ошинути*, *ојарити*). Све то упућује на оправданост претпоставке да се ова два префикса, иако се на нивоу сликовних схема у великој мери подударају, на нивоу протосхеме разликују. Кандидат, стога, у преосталим секцијама проверава хипотезу да префикс *об-* упућује на протосхему инволвираности (обухватања граничником), док префикс *о-* указује на протосхему аксијалности (управљености наспрам осе).

Друга секција овог поглавља доноси опис *об-*префиксала, у коме се показује да се протозначење инволвираности манифестује кроз неколико сликовних схема (УСПОСТАВЉАЊЕ ОБУХВАТНЕ ПУТАЊЕ – *оптрчати*, УСПОСТАВЉАЊЕ БАРИЈЕРЕ – *обзидати*, ИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА – *обмотати*, ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА – *обглодати*). Свака од тих схема је примарнометафоричким уопштавањима омогућила даље онтолошко

ширење протосхеме. Једна линија тог ширења се може, рецимо, илустровати овако: *обгннути, обложити* (догађаји интегрисања физичког ОМОТАЧА) → *обликовати* (ПЕРЦЕПТИВНА ЕГЗОСФЕРА УОПШТЕ ЈЕ ФИЗИЧКИ ОМОТАЧ) → *образовати, обучити* (УТИЦАЈ УОПШТЕ ЈЕ СИЛА КОЈА МЕЊА ОБЛИК ЕНТИТЕТА).

Преостале секције овог поглавља посвећене су семантици префикса *о-*. Ова је префиксална породица описана кроз три семантичке скупине, које одговарају трима варијантама протозначења аксијалности. У секцији (3) се анализирају глаголи који указују на неки тип аксијалног положаја, што се на нивоу сликовних схема манифестује као РОТИРАЊЕ ОКО СОПСТВЕНЕ ОСЕ (*окретати се, обртати се*), РАВНОТЕЖНА СТАБИЛИЗАЦИЈА (*окачити, овешати*), РАВНОТЕЖНА ДЕСТАБИЛИЗАЦИЈА (*оклизнути се, омаћи се*) и ОДВАЈАЊЕ ОД ТЕЛЕСНЕ ОСЕ (тренутно: *ошинути некога бичем, огребати некога канџом*, или трајно: *омацити маче – се*). Секција четири се бави *о-*префиксалима које повезује протозначење аблативне аксијалности (абаксијалности) – усмерност од релевантне осе. Примарна онтолошка манифестација ове протосхеме јесте сликовна схема ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ ОМОТАЧА, који је у типичном случају конститутивна материја (*обријати, очерупати, одрати*). У мање типичним случајевима омотач бива потпуно опредељен (*оголити, обезланчити*), а дематеријализацијом прелази у перцептивну егзосферу, која се реализује на континууму од перцептивног трага или својства (*обрисати, очистити, орибати*) до општег перцептивног или менталног стања (*ожеднети, остарити, обезвољити*). На крају секције анализира се сликовна схема УНУТРАШЊЕ АБАКСИЈАЛНЕ ДИСТАНЦЕ, која подразумева смањење притиска ка конститутивној оси тела, односно олабљивање унутрашњег структурног тонуца (*олабавити, омекишати, отромбољити*).

Супротну варијатну аксијалности представља адлативна аксијалност (адаксијалност – управљеност ка оси), која је тема секције (5) овог поглавља. Примарну онтолошку манифестацију адаксијалности представљају сликовне схеме УСПОСТАВЉАЊА АДАКСИЈАЛНЕ БАРИЈЕРЕ (*оградити, озидати*) и ИНТЕГРИСАЊА АДАКСИЈАЛНОГ ОМОТАЧА (*огрнути, омотати*). Омотач и овде може бити потпуно опредељен (*огрнути* → *овенчати, ојармити, олисичити*) или, што је чешће, подвргнут постепеној дематеријализацији (*огрнути* → *опегати* → *огрејати се* → *ојачати*). Примарнометафоричко ширење и овде почива на искуственој повезаности ОМОТАЧА или БАРИЈЕРЕ са одазивним појмовностима, као што су осећај комфорности (*омотати*

шалом врат → *огрејати* → *овеселити*), протективности и смелост (*оклопити* → *охрабрити*, *оградити од других* → *очувати*), ограниченост уопште (*окружити*, *да не може да се креће или понаша нормално* → *осудити*, *омађијати*).

Закључна разматрања сумирају протосхематски приступ семантици глаголских префикса. Кандидат наглашава да се у овом моделу поред лексичких значења префикса препознаје и предлексичка обједињујућа протосхема која префиксалну породицу, заправо, држи на окупу. Дисперзија која се уочава на нивоу лексичких значења последица је онтологизовања (онтолошког усидрења) протосхеме. Онтолошки примарне манифестације протосхеме су сликовне схеме, а даља онтолошка ширења омогућена су примарнометафоричким везама. Сама протосхема је, стога, апстрактнија од сликовне схеме, али и конкретнија од граматичких суперсхема. Анализе које су понуђене у поглављима III, IV и V показале су да се префикс обично повезује са једним протозначењем, које се пак може појавити у неколико варијанти.

Варирање префиксног протозначења је, наглашава се даље у закључку, повезано са полисемијом префиксала (нека значења у полисемантичкој структури глагола почивају на различитим варијантама префиксне протосхеме), унутарпородичном антонимијом (исти префикс се појављује код глагола супротстављених значења) и глаголском енантисемијом (антонимија се уочава у полисемантичкој структури глагола). Последње две појаве су, примећује се, утемељене на постојању у извесном смислу супротстављених варијанти истог протозначења. Тако унутарпородична антонимија код префикса *о-* рефлектује однос абаксијалности и адаксијалности (*лишће је опало* : *дрво је олистало*, *опљачкати неког* – *опремити неког*, *отрезнити се* – *опити се*), док код префикса *из-* почива на односу између екстрактивне и експозитивне ексклузије (*ишчистити* – *испрљати*, *испразнити* – *испунити*). На односу експозиција – екстракција често је утемељена и енантисемија *из-*префиксала (*измотати* – „сместити омотач око нечага“ : „скинути омотач са нечега“). Уочавање протосхематског нивоа префиксног значења осветљава и међупрефиксну конкуренцију – понекад се исти сликовносхематски садржај може концептуализовати као инстанца различитих протосхема, па се повезује са различитим префиксима. Тако се *обмотати завојем*, *омотати завојем*, *умотати завојем* и *измотати завојем* референцијално не разликују, али разлика постоји на апстрактнијем појмовном нивоу, у одабраној категорији догађајности (инволвирање, адаксијалност, егзосферна инклузија, експозитивна

ексклузија). На самом крају кандидат скреће пажњу и на то да овакав приступ може бити добра теоријска подлога за лексикографско представљање глаголских префикса. Протозначењске варијанте, које представљају префиксну полисемију, у речничком чланку би одговарале сегментацији првог степен, а онтолошке реализације сваког протозначења, као инстанце префиксне платисемије, представљале би подзначења. Такав модел се илуструје на примеру префикса *из-*.

Терминолошки речник, који је дат као додатак након закључка, садржи кључне појмове модела каузалне суперсхеме, који је кандидат развијао у другом поглављу и који је користио у анализи у осталим поглављима. Одреднице су кратко дефинисане и илустроване одговарајућим примерима. Неколико термина је преузето од других аутора, и то је у самој дефиницији наглашено (*просторни примитив* се преузима из рада Мандлер и Кановас 2014, *одазивни садржај* из Грејдијеве теорије примарних метафора, *апсолутна компресија* се наслања на Фоконијеову и Тарнерову теорију појмовне интеграције). Међу одредницама има термина који постоје и у другим теоријским моделима али овде имају другачије значење (Трајектор се, рецимо, овде дефинише као актант резултативног поља који је носилац промене положаја, Оријентир као актант резултативног поља који је носилац промене садржаја, Агенс као интеграција Иницијатора и Реализатора). Неки термини су пак настали управо у овом моделу (*ендосфера, егзосфера, метаспацијалност, парафизички Трајектор, Кондуктор, Реификатор, протодогађај* и др.), па је постојање оваквог речника на крају дисертације врло корисно. Међу таквим терминима су и они којима се описују синтаксичко-семантичка својства глагола, као што су *монопрелазност* (глагол има само један објекатски профил, нпр. *избацити лопту из собе*), *алтерпрелазност* (глагол алтернира Тр и Ор-објекат, нпр. *исцедити сок – воћку*), *алтеррефлексивност* (алтернирање профила укључује и рефлексивну варијанту: *искашљати шлајм – се*), *алтерсубјекатност* (глагол алтернира каузалну дубину и референцију субјекта, нпр. *овлажити некоме чело – чело му је овлажило*), *амбипрелазност* (глагол може исту ситуацију изразити и као прелазну и као непрелазну без промене референције субјекта, нпр. *отрчати садтион – око стадиона*) и *амбирефлексивност* (глагол исту ситуацију може изразити и као рефлексивну и као неререфлексивну без промене референције субјекта, нпр. *издлакавио се – издлакавио је*).

VI. СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КАНДИДАТА НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Миљковић, Вања. (2015). „Префиксација и метафоричка појмовна интеграција на примеру глаголског префикса *пре-*“. У: *Савремена проучавања језика и књижевности* 6/1, 137–152, Крагујевац: ФИЛУМ.
2. Миљковић, Вања. (2015). „О префиксираним глаголима са значењем задовољења потребе у савременом српском језику“. У: *Језици и културе у времену и простору* 4, 301–314, Нови Сад: Филозофски факултет.
3. Миљковић, Вања. (2016). „Дистрибутивност и глаголска префиксација у теорији и српској и хрватској лексикографској пракси“. У: *Лексикографијата в началото на XXI век*, Диана Благоева, Сия Колковска (ур.), Софија: Българска академия на науките, 129–141.
4. Миљковић, Вања. (2017). „Глаголи са префиксом *за-* који означавају почетне ситуације у савременом српском језику – когнитивнолингвистички приступ“. У: *Језик, књижевност, време*, Биљана Мишић Илић, Весна Лопићић (уредници). Ниш: Филозофски факултет, 143–158.
5. Miļković, Vanja. (2018). „Novi glagoli sa prefiksom *iz-* u savremenom srpskom jeziku i teorija glagolske prefiksacije“. У: *Jezici i kulture u vremenu i prostoru* 7/2, Snežana Gudurić, Biljana Radić-Bojanić (urednici), Novi Sad: Filozofski fakultet, 153-164.

VII. ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Општи закључак анализе коју је кандидат спровео јесте да је претпоставка о постојању протосхематског нивоа префиксног значења, као нивоа који је апстрактнији од просторно-перцептивних сликовних схема а конкретнији од граматичких суперсхема, оправдана. Протосхематски приступ омогућио је, са једне стране, да се препозна и теоријски дефинише заједнички семантички чинилац који повезује глаголе

са истим префиксом без обзира на њихову разнолику онтолошку уобличеност. Поред тога, показано је и да се глобална структура испитиваних префиксалних породица може представити кроз мањи број варијација основне протосхеме, као и да се померање од сликовносхематског прототипа ка искуствима апстрактније онтологије може објаснити кроз системске појмовне тенденције. Све то је описе префиксалних породица учинило прегледнијим, свдећи макроструктуру сваке од њих на неколико протосхематских парадигми. Тако је за префикс *из-* установљено постојање три парадигме (једноставна ексклузија, екстрактивна ексклузија и експозитивна ексклузија), које се онтологизују на континууму од просторно-перцептивног до социобихевиоралног и менталног искуства. Општа структура породице префикса *у-*, слично, подразумева свега две парадигме (ендоинклузију и егзоинклузију), које се могу још укрстити са семантиком инвазивности. Две парадигме се препознају и код префикса *о-* (абаксијалност и адаксијалност).

Протосхематски приступ је, поред тога, из новог угла осветлио питања која се тичу анализираних глаголских префикса. Код префикса *из-* је закључено да до свођења његове семантике на чисту аспектолошку информацију никад не долази, већ да се акционалност појављује као саставни део протосхематског значења, које је препознатљиво у сваком појединачном случају. Потреба за издвајањем аблативног значења префикса *у-* на синхронном плану, сагледано из ове перспективе, нестаје, пошто се префиксали код којих је аблативно *у-* у литератури уочавано уклапају у предложене парадигме инклузије, као њене метаспацијалне онтолошке манифестације. Протосхематски приступ је, на крају, понудио и одговор на питање о односу префикса *о-* и *об-*: препознавање различитих протосхема (аксијалност за *о-* и инволвираност за *об-*) објашњава зашто постоји велико преклапање на нивоу њихових сликовносхематских манифестација, али и зашто то преклапање није потпуно. На крају, може се рећи и да је анализа префиксала у моделу каузалне суперсхеме показала да је овај синтаксичко-семантички приступ погодан за разматрање питања глаголске дијатезе. За будућа истраживања остаје примена протосхематског модела у опису осталих префиксалних породица, као и даље испитивање синтаксичких типова глаголског значења и системских варијација глаголских аргумената у светлу суперсхематске каузалне структуре.

VIII. ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Докторска дисертација мср Вање Миљковића написана је зрело и компетентно. Тема је актуелна и научно релевантна. Интересовање за префиксе у савременој творби речи постаје доминантније у односу на вишедеценијско истраживање суфикâ. Теоријска основа истраживања заснива се на литератури за којом је аутор самостално трагао и чији знатан део до сада није цитиран у радовима српских лингвиста. Истовремено, у раду се износе и критички разматрају традиционална теоријска полазишта о значењу глаголских префикса и њиховом утицају на значење префиксираних глагола. Аргументовано се одабира когнитивнолингвистички теоријско-методолошки приступ. Најзначајнији допринос ове докторске дисертације јесте у разради методолошког, појмовног и терминолошког когнитивнолингвистичког апарата. Вања Миљковић самостално осмишљава термине за нове научне појмове који су му били потребни у разради концепције. Осим тога, неким терминима мења значења која су до сада имали. О свему томе скреће читаоцима пажњу у индексу појмова који наводи на крају рада. Анализа одабраних глаголских префикса спроведена је у раду прецизно и детаљно. Узимају се у обзир примери из речника, али и из електронског корпуса заснованог на новинарском и разговорном функционалном стилу, што истраживању омогућава широк обухват. Закључци истраживања су оригинални, јасно изнесени и сасвим нови. Докторска дисертација је написана разрађеним научним стилем и усаглашена са принципима технике научног рада.

Докторска дисертација мср Вање Миљковића представља допринос творби речи и семантици српског језика, али и когнитивној лингвистици уопште.

IX. ПРЕДЛОГ:

На основу укупне оцене докторске дисертације мср Вање Миљковића, Комисија предлаже да се кандидат позове на усмену одбрану докторске дисертације *Когнитивнолингвистичко истраживање глаголских префикса у савременом српском језику*.

Београд, 4. VII 2021. год.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

1. Др Рајна Драгићевић, редовни професор

2. Др Катарина Расулић, ванредни професор

3. Др Стана Ристић, научни саветник

4. Др Бојана Милосављевић, ванредни професор